

О.Б. Супруненко, В.В. Шерстюк

КУРГАНИ ПОБЛИЗУ ЗАРУДДЯ І ГОРБАНІВ У МЕЖИРІЧЧІ ПСЛА ТА КРИВОЇ РУДИ

At the territory of Haleshchyna ferrous quartzites deposit between Zaruddya village of Kremenchuk Region and Horbani village of Kozelshchyna Region in Poltava Oblast, between the Ruda, Kryva Ruda and Psel Rivers flows the research of two ploughed barrows of the group II was conducted. A grave of Yamna culture period and eight graves of Zrubna culture period, two Scythian undercut graves ruined by the robbers, and a nomads' sunk in tomb of the Golden Horde epoch were discovered.

Група курганів II між селами Заруддя Бондарівської сільради Кременчуцького та Горбані Новогаleshинської селищної ради Козельщинського р-нів Полтавської обл. (вододіл річок Псел—Руда—Крива Руда) займає панівне підвищення степового вододілу з абсолютною висотою 78,5 м, переважно в межах Кременчуччини. Кургани розміщені трьома компактними скупченнями на відстані 50—80 м на підвищеннях вододілу, за 0,6—0,8 км на північний захід від центру Горбанів та за 0,8 км на схід від с. Заруддя. Група нараховує 14 насипів, висота 0,3—1,1 м, діаметр 15—38 м. Найвищий курган 1 був задернований лише по центру і з півдня прилягав полою до лісосмуги. Він мав абсолютну позначку висоти в 79,6 м у Балтійській системі вимірів. Усі інші насипи розроються.

У 1950-х рр. більшість курганів мали висоту 0,7—1,0 м, а то й більше, круті схили і переважно округлі обриси. На початку 1960-х рр., у зв'язку зі зменшенням орних земель у районі внаслідок заповнення Кременчуцького водосховища, насипи, за вказівкою «зверху», знівельювали для забезпечення доступу сільськогосподарської техніки. Таким чином, кургани були практично знищені, а їхні основи перетворилися на невеличкі пагорби, і на ріллі проступали залишки розораних викидів впускних поховань доби раннього залізного віку. Це підтверджують і окремі знахідки ліпної та гончар-

ної (амфорної) кераміки, виявлені під час розвідок 2007 р., а також документи Державного архіву Полтавської обл. про діяльність місцевих органів охорони культурної спадщини в середині 1920-х рр.

У зв'язку з підготовкою проекту облаштування Галешинського родовища залізистих кварцитів восени 2009 р. розпочато рятивні дослідження курганів у межах майбутнього землевідводу, в ході яких розкопано насипи 1 і 2 описаної групи, заввишки 1,1 та 0,4 м і в діаметрі 38 та 16 м. В основі кургани містили невеликі первинні насипи, зведені над ямними похованнями, до яких за доби пізнього бронзового віку впущено могили зрубної культури мешканцями одного із селищ на території сучасного с. Заруддя. Добудову насипів здійснено вже скіфами-кочівниками у V—IV ст. до н. е., які влаштували могили у підбоях поряд північно-західного краю давніх курганів.

В курганах досліджено: ямне поховання, вісім зрубних, дві зруйновані грабіжниками скіфські могили та впускне кочівницьке поховання золотоординського часу. Всі позначені ординарністю обряду та мінімальною кількістю супутнього інвентарю, крім, хіба що, слідів пограбування поховань доби раннього залізного віку. Отже, саме результати вивчення об'єктів діяльності грабіжників складають сутність змісту пропонованої інформації.

Зауважимо, що обидва впускні поховання скіфського часу були влаштовані зі входами. У похованні 2/5 то була напівовальна вхідна яма, завглибшки 1,0 м, яка далі переходила в уступдромос у вигляді вузької сходинки завглибшки 1,45 м від R, зорієнтований у широтному напрямку (0,4—0,6 × 2,0 м). З рівня дна у північній стіні було влаштовано підпрямокутну з заокругленими кутками поховальну камеру-підбій

з округлим склепінням (1,6 × 2,4 м), що сягала глибини 1,8 м. У похованні 1/9 підпрямокутної форми колодязь (1,0 × 1,0 м) мав глибину 1,65 м, овальної форми дромос (1,5 × 1,6 м) і аналогічну, хоча і значно глибшу, підпрямокутну камеру-підбій (1,5 × 2,4 м), впушену в материковий пісок на 2,8 м.

У цьому похованні на уступі дромоса виявлено частину скелета коня, кілька уламків ліпного посуду (від горщика та корчажки) і дрібні сколи стінок амфори. Знахідки в похованні 2/5 численніші. На дні та у заповненні підбою збереглося перемішене грабіжниками скупчення кісток і череп чоловіка 35—40 років; трохи вище дна та на дні камери трапилися уламки залізних списа (частина пера і втулка), ножа і, можливо, ворварки, п'ять фрагментованих бронзових вістер стріл другої половини V ст. до н. е. і частини їх древок, шматочок мушлі каурі. Під північною стіною виявлено розвал дерев'яної чаші (діаметр близько 26 см) та просякнутий окисами металу круглий слід на матеріку від срібного чи бронзового кубка діаметром 6—7 см. Доповнюють цей перелік кілька десятків дуже дрібних уламків залізних виробів і два ліпні черепки.

Скарбошукачі навідалися тричі, залишивши по собі виразні і стратиграфічно зафіксовані сліди «діяльності». Для кургану 2 ці проникнення можна певною мірою продатувати. Перші грабіжники коротким лазом (1,2 м) натрапили на вхідну яму, отже, їхнє проникнення в могилу могло відбутися ще в IV ст. до н. е. чи дещо пізніше. З огляду на подібні пограбування кількох курганів у мікрорегіоні можна припустити, що такі «відвідування» могил степовиків могли здійснювати і представники місцевого населення скіфської доби, відомого за селищами в пониззі Псла та вздовж Дніпра.

Щодо другого за часом пограбування, то його здійснено через викривлений вузький хід завдовжки 4,8 м від підніжжя західної поли кургану, що дотично натрапив на склепіння камери. Через нього скарбошукачі, проникнувши до могили, винесли всі більш-менш цінні для них речі, зривши нижню частину заповнення. За «почерком» та характером ходу — це сліди діяльності пізньосередньовічних шукачів дорогоцінностей часу Руїни.

Третя спроба пограбування відбулася вже за перших років існування колишнього СРСР. Саме до курганів Кременчуччини була прикута увага численних «щасливчиків», а то й місцевого селянства та вчительства, наляканого новаціями в економічному житті. «Нічийні» кур-

гани, які знаходилися поза межами приватних і оброблюваних земель, через байдужість влади стали джерелом пошуків скарбів. Збіднілі обивателі кинулися шукати золото та стародавні коштовні речі, котрі жваво купували торговці в Кременчуці для перепродажу до «Антикваріату». Отже, провал поховальної камери на кургані привернув увагу когось з «копачів», які черговий раз зрили центр осунутої ями в пошуках цінностей.

Проте більш виразні сліди поширення передостанньої «хвилі» мародерства щодо поховальних старожитностей виявлені в кургані 1. У західній полі простежено дві вузькі (0,8—0,9 м) паралельні, меридіонально орієнтовані пошукові траншеї, доведені до материка, глибина їх 1,45—1,60 м, довжина 7 і 12 м. Північно-східна пола кургану була перекрита потужним масивом материкового викиду великого грабіжницького «розкопу» — овальної форми ями діаметром 8 × 9 м, влаштованої над провалом поховальної камери. З північного боку ця яма мала уступи-сходинки для зручності переміщення ґрунту. Отже, на таких «розкопках» працювало від 3—4 до 10 осіб. Красномовно про час проведення робіт свідчать знахідки в невеликій ямі, поряд із пошуковими траншеями, — кілька цеглин від нашвидкоруч влаштованої «польової» печі та скляна пляшка початку 1920-х рр. і уламки склянки. Тоді заповнення поховальної камери вибрали і старанно переглянули перед скиданням у відвал.

Зауважимо, що організатори останніх «розкопок» не мали успіху, оскільки вибирали пограбоване поховання. До камери вів чіткий прямий похилий вузький хід, пробитий від колодязя зі східної поли на той час ще добре збереженого насипу. Протяжність цього склепінчастого ходу 10,2 м, ширина 0,7—0,9 м, висота 0,90—1,05 м. Щільне заповнення зберегло відбитки лопати із залізним окуттям і містило кістки жінки зрілого віку. Хід був влаштований за козацької доби.

Таким чином, дослідження двох курганів, крім суто археологічних результатів, проілюструвало цілком актуальні нині факти поширення пограбувань курганних старожитностей. Їх підтверджено не тільки знахідками об'єктів діяльності «щасливчиків», а й цілком датованими знахідками відповідних епох.

Про діяльність селян-грабіжників у районі с. Горбані згадується і в жовтневій доповідній записці уповноваженого Дніпропетровської крайової комісії з охорони пам'яток П. Козара, надісланої до Дніпропетровська у 1926 р. У

ній ідеться про нічні розкопки таких собі «археологів» і обстріли ними представників крайової інспектури. До речі, задля припинення несанкціонованих розкопок невдовзі було здійснено поїздку до Кременчуцької округи представників ВУАКу — К.М. Мельник-Антонович та М.Я. Рудинського.

На завершення додамо, що подолання ганебних явищ поширення грабіжництва архео-

логічних пам'яток у цілому можливе лише зі зміцненням економіки, подоланням соціальної і політичної напруженості та «непевності» в суспільстві. Скарбошукацтво щоразу набувало розмаху в політично та економічно «невизначені» часи, за безвладдя або під час кризи, що має відповідники в подіях пізньоскіфської доби, часи Руїни та за політики непу в СРСР тощо.

